

Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei*

(1. rész)

ISTVÁN GAUCSÍK

Setting economic organisations and protection of interests
Economic organisations of Hungarians living in Czechoslovakia
between the two World Wars

94(437)“1918/1938”:338.2
338.2(437)(=511.141)“1918/1938”

Economics, legal gaps, economic self-organisations, protection of minority economy interests, economic associations, co-operatives, trade companies,

Tanulmányomban három olyan témát jelöltem ki, melyek vizsgálata a szervezeti-intézményi vezérfonalat tartja szem előtt. Bevezetésképpen a csehszlovákiai magyarság gazdasági helyzetét a joghiány szempontjából, a gazdasági jogok törvényi hiányosságain, a belső állami biztosítékok és a külső kisebbségvédelmi rendelkezések elégtelen voltán keresztül elemzem. Az ellenzéki magyar pártok agendájába felvett gazdasági sérelmekkel, a megoldási lehetőségekkel, a „gazdasági önszerveződés” átmentett struktúráinak megerősítésével, ill. az új szerkezetekkel is foglalkozom. A csehszlovák gazdaságpolitika (amely erőteljes intézményépítésben és a volt monarchiabeli szervezetek átalakításában vállalt orosz-lánrészt) hatásait szlovákiai magyar véleményeken keresztül mutatom be, miközben néhány olyan korabeli fogalmat is tisztázni kívánok, amelyek az 1989 utáni feldolgozásokban felbukkannak. Végül – a weberi szervezetfogalom alkalmazásával – megpróbálom kijelölni a kisebbségi gazdasági érdekvédelem színtereit és alakító szervezeteit. Azért foglalkozom velük, mert a többi megközelítés a politikai-kulturális jogvédelmet helyezte előtérbe, míg a közgazdasági kérdések vizsgálatakor ezek háttérbe szorultak. Az ún. szakmai vezetésű struktúrákat (regionális szintű gazdasági egyesületek, szövetkezetek és a szakirodalomban eddig egyáltalán nem vizsgált ipartársulatok) a harmadik téma, amellyel foglalkoztam.

Mivel a megyei gazdasági egyesületek a gazdaszervezkedés színterei voltak és az ellenzéki pártok intézményépítő aktivitásai itt kellően kibontakozhattak, nagyon hamar konfliktushelyzetbe kerültek a diszkriminatív felszámoló törekvések miatt. Az 1930-as évek első felétől a pártok gazdasági programjai ezeket az egyesületeket

* A tanulmány a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériumának Határon Túli Magyarok Főosztálya és a Márton Áron Szakkolégium 2004. évi ösztöndíjával készült. Rövidített és átdolgozott változata megjelent a *Korall* c. folyóirat 2004/18. számában A csehszlovákiai magyarság gazdasági szervezetei (1918–1938). Gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok cím alatt (48–64. p.)

rekonstruálták, immár szélesebb földrajzi régiókban. A szövetkezeti mozgalom árnyaltabb értékelésére törekszem, a Hanzát nem tekintem egyedüli „építkező” struktúrának, mivel csak a szövetkezetek egyik típuscsoportja tartozott hozzá. Az ipartársulatokat a gazdasági viszonyok és a nyelvi-nemzetiségi megkülönböztetés, illetve a magasabb struktúraalkotás, központoszervezés (szövetség) szempontjai szerint taglalom.

Megkísérlem a kronológiai határok rögzítését is. Az áttanulmányozott forrásanyagból kikristályosodtak azok az időrendi „választóvonalak”, amelyek fáziseltolódásokat mutatnak. A gazdasági egyesületek négyéves átmeneti működés után, 1923-ban szűntek meg, újraszervezésük körülbelül 1933-tól adatolható. Központjukat 1938-ban alakították meg. A szövetkezetek egy része szintén négyéves átmeneti időszak és alkalmazkodás után, 1925-ben hozott létre egy újabb, szervezetesebb struktúrát, a Hanzát, amely végül a köztársaság felbomlása után is megőrizte működőképességét, különálló szervezeti jellegét. Központja 1934-ben keletkezett, de csak részleges jogosítványokkal. Kisebbségi szempontból a többi szövetkezeti, főleg a hitelszövetkezeti típus dezorganizációja 1938-ig fennmaradt. Az ipartársulatok szintén négy év átmenet után 1924-ben alakulnak újra. Az 1926–1928 közötti szlovákiai pozícióharcok kedvezőtlenül hatnak egy nemzetiségi alapú központ (szövetség) létrehozásához, így az atomizáltságukból 1938-ig nem tudnak kilépni.

Többség és kisebbség

Az első világháború után a Monarchia nemzetek feletti univerzalizmusát az utódállamok nemzetállam-építő stratégiái váltották fel. A győztes nagyhatalmak a térség biztonságpolitikai stabilitását a kisállami modellre támaszkodva próbálták kialakítani, ezért a területrendezéskor mind hadászati-katonai, mind gazdasági szempontokat figyelembe vettek, hogy a konszolidáció feltételeit megteremtsék. Az etnikai elv, mint „az egyetlen igazságos rendező elv háttérbe szorult” (Eiler 1997). Hogy az új határok közé került kisebbségi népcsoportok autonómiaelképzeléseit leszereljék és centrifugális erejüket (amelyet a hatalmi központok függetlenedési igyekezetként, az államberendezkedés felbomlasztására való törekvésként könyveltek el) semlegesítsék, a háború alatti szövetségeseiket és a veszteseket kisebbségvédelmi jogszabályok elfogadására és a jogvédelem belső, állami mechanizmusainak kiépítésére kötelezték (Eiler 1997).¹

A Csehszlovák Köztársaság megalakulásától kezdve szembesült a belpolitikáját meghatározó belső etnikai feszültséggöccsel. A többségi (hatalmat birtokló, hatalmon lévő) és kisebbségi (hatalmon kívüli) társadalmak szembenállása tartósan konzerválódott.² A korszak válsághelyzetei (nemzetközi konfliktusok) és a kisebbségek erőteljes érdekérvényesítési programjai újra és újra felvetették, vagy kiélezettebb formában jelentették meg a „csehszlovák nemzet” államában jelentkező nemzetiségi problémákat, felhívták a figyelmet az elégtelen törvényi garanciákra, a gyakorlati hiányosságokra, vagy éppen a hatályos rendeletek, határozatok ellentmondásosságára. A cseh politikai elit által hangoztatott demokratizmus, jogegyenlőség és a nemzetiségi jogok³ betartása a gyakorlatban kevés eredményt hozott. Az asszimilációs politika nemzetállami rendszert próbált megalapozni a nemzeti kizárólagosság jegyében (Popély 1999, 16–17, 19–20, 24).

Kisebbségi gazdasági joghiátus

A csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés *explicite* nem tért ki a gazdasági jogok garanciáira, de olyan elemeket tartalmazott (még ha töredékesen is), amelyek az érdekvédelem hivatkozási alapját erősíthették. Az 1920-ban elfogadott alkotmányba is beépültek, így a magyar kisebbség joggal számíthatott volna arra, hogy ezek konkrét, a méltányosságot szem előtt tartó kormányzati lépésekben meg is valósulnak.⁴ Az alkotmánylevél nemcsak a vagyoni és kereseti szabadságot, ill. a magántulajdon tiszteletét garantálta (5. fejezet 108. és 109. §), hanem a munka- és foglalkoztatási csoportok egyesülési jogát is (5. fejezet 114. §, 1. bekezdés). A gazdasági jogköröket érintő kisebbségvédelmi tételek (tehát a 7., 8. és 9. cikkek) a 6. fejezet 128. §-ának 2. bekezdésébe, valamint a 130. és 132. §-ba épültek be (vö. *Sbířka...1920*, 265–267.).⁵

Az államhatalom azonban a politikai uralom elosztását és a gazdasági javak, erőforrások felosztását (pl. a földreform során, az ipari és mezőgazdasági üzemek, vagy a bankok nacionalizálásakor), azaz a kisebbségek gazdasági alapjainak a gyengítését, egyszerre tekintette nemzeti és etatista feladatnak, ezért az ellenzéki magyar politikai pártok a gazdasági sérelmeket igyekeztek adekvát tényanyaggal alátámasztani és a Népszövetséghez eljuttatni. Érveik az állampolgári, nyelvhasználati és kulturális jogsérelmeket egészítették ki.

Az 1920-as évek első felében (1921, 1923, 1924) született anyagok főleg a földreformmal foglalkoztak. A vonatkozó beadványok közül az elsőt nem a pártok, hanem Magyarország nyújtotta be a „magyar földbirtok tönkretétele” miatt, és a törvények felfüggesztését követelte. 1923-ban a szlovákiai és a kárpátaljai kisebbségekről szóló jelentés, amely immár pártbeadványként született, a kisebbségek gazdasági helyzetét és az agrárreform lefolyását taglalta. A rá egy évre benyújtott petíció megint a földreformra fordított figyelmet (Baranyai 1934, 261, 272–275).⁶ A Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga⁷ 1923. évi beszámolója is részletesen kitért a csehszlovák gazdaságpolitika bírálatára, az egyes sérelmekre. Többek között a birtokelkobzásokra, a gazdálkodás bizonytalanságaira, a telepítésekre, a szövetkezetek és a gazdasági egyesületek helyzetére, a káros gabonabeszolgáltatási kötelezettségekre, az ágazatok (ipar és kereskedelem, pénzügy) válságos helyzetére, az „erőszakos” hitelpolitikára, a hadikölcsön és a koronajáradék-probléma megoldatlanságára (*A Csehszlovákiai...1923*, 13–16).⁸

A kisebbségvédelmi rendelkezések közül gyakorlatilag hiányoztak a gazdasági-vagyoni státusz konkrét jogszabályai. Az állampolgári jogegyenlőség biztosítása önmagában nem volt elég, hiszen a többség gazdasági erőfölénye ellen ez nem tudott védelmet nyújtani. A kisebbség részéről ezért jogos követelés volt, hogy „a kulturális és gazdasági élet minden vonatkozásában számarányuknak és szükségleteiknek arányában valóban érvényesüljenek és szerzett jogaikat megtarthassák” (Egyed 1922, 197). A masaryki demokrácia ugyan társadalmi téren kohéziót, nemzetiségi tekintetben érdekközeledést hirdetett, de a pragmatikus elveket kitűző prágai centralizmus mindezek ellenkezőjéről szólt. Tarján Ödön⁹ az ellenzéki pártok gazdaságpolitikai elképzeléseinek kidolgozója, alig több mint két évtized tapasztalatát mérlegre téve – a döntések racionalitását kiemelve – így fogalmazott: „Nem véletlenségekről, nem egyes, talán tévedésen, a viszonyok félreismerésén alapuló kormány-

zati intézkedésről van szó, hanem egy minden részletében átgondolt, céltudatos kormányzati politikának a kisebbségi élet minden fázisában megnyilatkozó következményeiről” (Tarján 1930, 74).¹⁰ A csehszlovákiai magyarság így egyszerre szorult ki a politikai és a gazdasági hatalomból, sorsa távoli és képviselő nélküli döntéshozó központoktól vált függővé. A belső törvényhozás zsákutcái és az állami „igazságosság” hiánya miatt érzett kiszolgáltatottságon, a nemzetközi erőviszonyok átalakulása esetleg csak enyhíthetett. Elvileg a gazdasági alapozás megszilárdítása, a részleges feladatok megoldásának ösztönző ereje a kulturális felépítményt, így az önmegtartást is erősíthette.¹¹

Ebben az időszakban, amelyre éppen az erőteljes állami beavatkozás volt jellemző, a kortársak gazdaság és politika szoros összefonódását tapasztalták. A gazdasági döntéseknél a politikum jelentős szerepeket vállalt, befolyásoló funkciói megnöttek (pártérdekek, érdekcsoportok). A két szféra egymástól való függését a társadalmi rendszer és a gazdaságpolitika egymáshoz való viszonya szabta meg (Dairai é.n.).¹² A kisebbségi gazdasági érdekvédelem tervei, elképzelései, többé vagy kevésbé megalapozott koncepciói ebben a keretrendszerben igyekeztek a szlovákiai magyarság „alárendelt gazdasági szereplő” helyzetén változtatni. A szakértelmiség körében keletkezett „kisebbségi gazdaságpolitika” vagy „öncélúság” fogalmak mozgósító jelszavakként is funkcionáltak, de az elméleti okfejtések, elemzések a gazdasági „önszerveződés” esetében nagyon fontos szerepet játszottak, játszottak. A gazdasági élet kihívásaira a konkrét válaszokat az egyes területek (állami gazdaságon belüli!) szakmai intézményei, testületei, társulásai, egyesületei, és az ellenzéki pártpolitika szakosztályai, szervezetei adhatták meg.

A csehszlovák gazdaságpolitika hatásai¹³

Az új ország „öröksége” az egykori birodalom területének kb. 21%-át, lakosságának 25%-át jelentette. A csehszlovák állam területe jelentős gazdasági potenciállal gazdagodott, hiszen hozzá került a Monarchia háború előtti ipari kapacitásának kb. 60%-a. Ebből Csehország 70–75%-ot, Szlovákia nem egész 20%-ot képviselt (Prúcha 1974, 78, 84).¹⁴ Az ipari-agrár jellegű országban a két világháború közötti fejlődés a cseh–morva–sziléziai területek gazdasági bázisára támaszkodott.¹⁵

A felső-magyarországi terület 1918 előtt sem társadalmi-kulturális, sem közgazdasági tekintetben nem élt önálló életet, a történelmi Magyarország gazdaságának szerves részét képezte. A 20. század eleji felzárkózási folyamat részeként jelentkező modernizáció eltérő foka és mértéke különösen a kistáji jellegzetességű felvidéki régióban mutatkozott meg. Négy olyan régiókezdemeny alakult ki, amelyek fejlettségi szintjei között nagy különbségek voltak. A nyugat-magyarországi terület vezető „modernizációs ékébe” tartozott Pozsony és Komárom megye, amelyek a kedvező közlekedési és szállítási feltételeket kihasználva, aránylag erős városközpontokat és még járási szinten is sokrétű alközpontokat alakítottak ki. A középső felvidéki rész (Túróc, Liptó, Szepes, Gömör-Kishont, Abaúj-Torna megyék) viszonylag magas iparosodottságát a regionális szinten jelentkező kiegyenlítetlen folyamatok fékeztek. Ettől a két, országosan is fejlettebb régiótól a Felvidék nyugati részének vármegyéi (Nyitra, Bars, Hont, Nógrád és Zólyom) élesen elkülönültek, csak közepesen modernizálódtak (alacsony urbanizáció, a régióközpontok hiánya stb.). Az Észak-

kelet Felvidéket és Kárpátalját pedig több hátrányos tényező összejátszása (kedvezőtlen természeti adottságok, fejletlen gazdasági háttér stb.) hátráltatta, a lemaradás jellemezte (a problémakörre lásd Beluszky 2002, 9–30).

Szlovákia – amely politikai fogalomként a 18. század végétől bukkant fel –, mint politikailag és gazdaságilag „világosan meghatározott egység” Csehszlovákia keretén belül született meg. Különálló entitását a nemzetközileg rögzített határok alakították ki (Lipták 1994, 77–78).¹⁶ A nyugati és keleti országrészek közötti gazdasági különbségek kiegyenlítését, a korábban eltérő fejlődési utakat bejáró területek integrálását – az egységes gazdasági rendszer kialakításának céljával – az állami gazdaságpolitika a köztársaság fennállásáig nem tudta megoldani. Az új államszerkezetbe, illetve az új nemzetgazdaságba való betagozódásuk során jelentkező problémák kezelése elhúzódott. Szlovákia és Kárpátalja szerényebb pozíciókkal rendelkezett, agrárjellege miatt alárendelt, specifikus helyzetbe került.

A cseh gazdasági elit, amely a hadigazdálkodás haszonélvezője volt, a csehszlovák gazdaságpolitika minőségét döntően meghatározta. A gazdaságpolitikai irányvonal két évtized alatt nem kötődött konkrét koncepciókhoz, hanem a cselekvések a pragmatikus érdekek érvényesítésén és a kompromisszumok vonalán haladtak. A kezdeti években – a közép-kelet-európai gazdasági dezintegráció közepette – egyszerre jelentkezett a politikai motivációk elsőbbsége (a gazdasági problémák kezelése előtt), és a kötött, állami ellenőrzés és felügyelet fenntartása (Lacina 1990, 65–66; uő. 2000, 202; az államfordulat alatti cseh elképzelésekre és intézkedésekre uő. 1984, 668–692; a gazdaságpolitikai célkitűzések nemzetgazdaságot formáló hatásaira lásd továbbá Teichová 1988, 62–68; Hallon 1995, 46–47).

A kormányzati politika részét képező, kül- és belföldi színterű gazdaságpolitikát kétfajta törekvés jellemezte: az önálló cseh és (kisebb részben) szlovák irányítású nemzetgazdaság megteremtésének igyekezete, valamint a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás eléréséhez a stabilitás feltételeinek kialakítása. A külföld felé ezeket (kereskedelmi kapcsolatok felvétele és kiépítése a nyugat-európai országokkal) azok az állami lépések próbálták megszilárdítani, amelyek az önálló vámterület kialakítását, a pénzkelkülönítés és a pénzreform lebonyolítását vállalták fel. Belföldön a gazdaság irányító-adminisztrációs rendszerét (minisztériumok, alsóbb szintű testületek, pénzügyigazgatóságok, mezőgazdasági tanácsok, ipari és kereskedelmi kamarák stb.) kellett megalapozni, illetőleg a volt osztrák és magyar szervezeteket kellett átalakítani. Fontos szerepet kaptak „az államon kívüli” ipari, mezőgazdasági és pénzügyi érdekszervezetek, kartellek¹⁷, amelyek tevékenységükkel ténylegesen (konkurencifeltételek rögzítésével; támogatások, termelési kvóták és tarifák meghatározásával) megsabták, vagy közvetett módon (ajánlások, kritika) befolyásolták a gazdaságpolitika irányát. A pénzügyi politika végig meghatározó súlylyal bírt nemcsak az ipari és a mezőgazdasági termelésben, a kereskedelem és a kivitel szabályozásában, hanem az olyan gazdaságpolitikai szerepvállalásokban is, amelyek a tőkeviszonyokat és a tulajdonosi státusokat érintette, így a nosztrifikálás és a repatriálás vagy például a földreform terén.¹⁸

Szlovákia viszonylatában a cseh központosító politika rövid időn belül (1919 és 1920 folyamán) felszámolta a „különutas” szlovák kezdeményezéseket. A korlátozott jogkörök meghatározásával közvetítő-informáló szerepüket erősítette, tanácsadó-végrehajtó kompetenciáikat leszűkítette vagy megszüntette. Ennek következté-

ben nem alakult ki a szlovákiai gazdaság fejlesztésével, az egységesítés problémáival foglalkozó autonóm szlovákiai szervek hálózata (Fabricius 1990, 46–56).¹⁹

A két világháború között artikulálódó, Szlovákia gazdasági jellegét meghatározni kívánó agrár- és iparkoncepciók így gyenge szervezeti támogatást kaphattak. A mezőgazdaság prioritását képviselő, és az agrárpárt támogatását élvező irányzat Szlovákiát az ország „éléskamrájává” kívánta alakítani. A gazdaságpolitika ezt az önelátásra való berendezkedéssel (védővámok) és fejlesztéssel biztosíthatta volna. A cseh tartományok élelmiszertartaléka tehát itt helyezkedett volna el, de az 1920-as évek végére nyilvánvaló lett, hogy erre a szlovákiai mezőgazdaság alacsonyabb fokú technikai-termelési színvonala miatt képtelen. Az 1930-as évek közepétől jelentkező reagrarizációs elmélet ismét a mezőgazdaságra fektette a hangsúlyt. Az ipari fejlesztés hívei a szlovákiai iparágaknak a csehországiakkal azonos feltételeket követeltek. Ez nemcsak a gazdasági egység megszilárdítását, hanem az újraparosítást is jelentette. Ennek alapját a közlekedéspolitika átértékelésében, a hitel- és adókedvezmények biztosításában, valamint az állami megrendelések célirányúságában határozták meg. Elutasították a cseh vádakat, hogy a szlovák ipar nem természetes fejlődés útján, hanem mesterséges módon lett kialakítva. Németország nagyhatalmi ambícióinak 1933 utáni növekedésével az ipar térbeli elhelyezkedésének újragondolása biztonságpolitikai kérdésként is jelentkezett (fegyvergyártás, stratégiai üzemek). Ez kedvezőbb helyzetbe hozta Szlovákiát, de az ipari körök az állami gyáralapításokhoz óvatosan viszonyultak. Az ipari koncepció egyedi törvényi támogatással és állami dotációkkal számolt. Az itteni iparegyesület – szemben a csehországgal – nem élvezett párttámogatást, egységes fellépését pedig a szerteágazó érdekek is akadályozták (Johnson 1985, 73–75; Fabricius 1990, 62–70, 80–96).²⁰

Húsz év gazdasági fejlődését alapvetően meghatározta a nyíltan deklarált nemzeti célok gazdasági téren való megvalósítása (egységes gazdaság, a csehországi és a szlovákiai területek integrálása) és a hatalmi-politikai dominancia megszerzése (gazdasági harc a német és a magyar burzsoázia ellen). A kisebbségek szempontjából a gazdaságpolitika fő jellemzőivé, a Csehország-központú centralizmus és a negatív beavatkozások (deflációs pénzügyi politika, a hátrányos szlovákiai vasúti tarifák, az állami megrendelések minimális volta stb.) váltak.²¹

A nemzetgazdasági munkák egy része Szlovákia háború előtti gazdasági potenciáljának, valamint háború utáni válságos helyzetének is teret szentelt. A nemzeti vagyonból való részesedés arányára több számítás, és ellentmondó vélemény született, ezek az általános jólét viszonylagos növekedését, vagy éppen az elszegényedést próbálták bizonyítani.²² A szlovák szerzők – a kooperáció szellemében – a cseh gazdaságpolitika hiányosságaira és a megoldási módokra hívták fel a figyelmet. A Karvaš-féle²³, egyszerre regionalista és összállami elemzés tárta fel a legaprólékosabban a hatalomváltás előtti előzményeket, a csehországi, illetve a magyarországi fejlődésvonalakat és a politikai átrendeződés következtében megváltozott gazdasági alapfeltételeket. Szerinte a csehszlovák gazdaság 1918 után csak formális, nem pedig funkcionális egységet tudott kialakítani, hiszen eltérő történeti fejlődés útján létrejött, különböző struktúrák (közigazgatási egységek, gazdasági szervezetek) találkoztak. Ezekkel a korábbi fejlődésvonalakkal – amelyet a cseh gazdasági elit figyelmen kívül hagyott – még az 1930-as években is számolni kellett, mert az

aránytalanságokat ezek is előidézték. Az államrendszer megváltozásával mind a cseh, mind a szlovák gazdasági rendszer átalakult, amelyet a nemzetközi munkamegosztásra adott válaszként lehetett elkönyvelni. A bekövetkezett változásokat, amelyek az ipar, a mezőgazdaság és a szolgáltatások válságos helyzetét okozták, strukturálisnak tekintette, és a helytelen gazdaságpolitikai célkitűzések rovására írta (Karvaš 1933, 3–20).²⁴

A magyarországi szerzők a cseh gazdaságirányítás destruktív, leépítő jellegére (az iparrombolás²⁵ vádjá), a cseh nemzeti érdekeket szolgáló törekvésekre helyezték a hangsúlyt, emellett kiemelték a volt felvidéki területek vonatkozásában a dualizmuskori magyar gazdaságfejlesztő politika szerepét, amely kedvező törvényi háttér biztosításával és állami segélyekkel támogatta az ipar fejlődését (Kardos–Artner 1935, 864–878).²⁶

Az ellenzéki alapállású szlovákiai magyar politika részéről a csehszlovák gazdaságpolitika legteljesebb és legkonceptiózusabb kritikája Tarján Ödön nevéhez fűződik. Az 1920-as évek első felében Csehszlovákia gazdasági válságának egyik okát a kül- és belpolitikai kísérletezés negatív hatásaiban látta. Az egyoldalú nyugat-európai kereskedelempolitikai irányultság, a Duna-medencén belüli gazdasági együttműködés hiánya az utóállamok közötti kapcsolatok háttérbe szorulását eredményezte. Ez az exportlehetőségeket és a külforgalmat csökkentette. Belföldön az elhúzódó ipari válság, a defláció következtében a lakosság vásárlóerejének csökkenése nagy károkat okozott. A cseh központosító program a szlovákiai ipar helyzetét egyáltalán nem vette figyelembe. A vasúti tarifák, a közszállítások, az adóterhek és a mesterségesen drágított hitel által előidézett súlyos körülmények tartósakká váltak. Ezek megváltoztatásának lehetőségét a szlovákiai politikai erők egységes fellépésében, együttműködésében jelölte meg (*Prágai Magyar Hírlap* 1924. január 23.; *Prágai Magyar Hírlap* 1924. január 24.).²⁷ A szövetkezett ellenzéki pártok közös bizottságának 1924. február 9-i ótátrafüredi ülésén elhangzott beszéde, amelyben a kormány pénzügyi és gazdasági lépéseit bírálta, azokat az elemeket tartalmazta, amelyekre a szövetkezett ellenzéki pártok ugyanabban az évben elfogadott határozati javaslatára támaszkodott. A költségvetés tételes kritikájával (halmozott államháztartási deficit, az adóterhek növelése) a rossz állami gazdálkodást jellemezte. Részletesen foglalkozott a lakosságot és a gazdasági szervezeteket hátrányosan érintő adófajtákkal (tőkekamatadó, vagyondézsma), valamint a politikailag motivált külkereskedelem kudarcaival (*Prágai Magyar Hírlap* 1924. február 10.; *Prágai Magyar Hírlap* 1924. február 12.).²⁸

Tizenegy év kisebbségi tapasztalatait – a politikai programadás üzenetével – Tarján 1930-ban összegezte. Konceptiója országos és kisebbségi szinten vette számba a sérelmeket. Elemzésében a szlovákiai magyarságot társadalmi (az állampolgárság kérdése, arányos képviselőlet hiánya a közigazgatásban), kulturális (oktatásügyi gondok, hiányos iskolatípusok, csökkenő tanulólétszám, elégtelen tanerő, papok helyzete, színházi élet sorvadása) és gazdasági téren (a magántulajdont sértő túlzott állami beavatkozás, a „gúzsbakötő” 1924. évi banktörvények, a földreform következményei) érte diszkrimináció. Érvrendszerének másik csoportját az őslakosságot „egyformán” sújtó intézkedések alkották (Tarján 1930, 13–22, 23–46, 53–71).²⁹

A nyugati és a keleti országreszek társadalmi és gazdasági integrációját meghirdető prágai kormányzatok egyoldalú lépései a politikai erőfölényre támaszkodtak. A döntéseket hozó személyek és az őket befolyásoló érdekcsoportok a kisebbségek tekintetében az egyeztetésektől, a korrekcióktól vagy a kompromisszumoktól elzárkóztak. A szlovákiai magyarság ezt a helyzetet úgy érzékelte, hogy a csehszlovák gazdaságpolitika belső gyarmatosítást³⁰ folytat, amely kisebbségi léthelyzetét társadalmi, kulturális és gazdasági síkon támadja, emellett versenyképessége csökkenésének előidézője és lehetőségeinek korlátozója lett. A kisebbségi közösség szempontjából ezek a hatások a tájegységekre szerveződött hagyománytudatot gyengítették, a regionális egyenlőtlenségeket felerősítették és konzerválták (főleg a perifériahelyzetbe került, határmenti vidékeken). A többségi nemzet a hatalom összpontosításával, a gazdasági befolyás érvényesítésével, a „helyi akaratok” döntésekből való kizárásával politikai hegemoniáját és gazdasági monopóliumát akarta bebiztosítani. Az állami integráció így nyíltan vagy burkoltan asszimilációs törekvésekkel, a kisebbségi népcsoportok és a hátrányos helyzetű területek formális egyenjogúsításával is ötvöződhetett. A magyarság ezzel a konszolidáló politikával szemben a kollektív védekezés hol erősödő, hol gyengülő, szervezett vagy kevésbé szervezett formáiban találta meg az ellenszert. Ezeket az „eszközöket” a közösségi identitás alakításának programjai (vállalt kisebbségi lét; a kultúra, az oktatás és a közművelődés bázisainak erősítése), a területi-tájegységi szintű, regionalizmust felvállaló társadalmi, kulturális, egyházi szerveződések (egyletek, körök, társulások) és gazdasági szervezetek (gazdasági egyesületek, ipartársulatok, pénzintézetek, szövetkezetek), valamint a jogi-politikai érdekvédelem struktúrái (pártok, mozgalmak) alakították (A. Gergely 1997, 26–28).³¹

A fentiekben csak főbb vonalaiban (külön hangsúlyt fektetve a korabeli forrásokra), elsősorban a kisebbségi *gravámenek* oldaláról vázoltam a csehszlovák gazdaságpolitika mozgatórugóit és következményeinek interpretációit. Azonban keveset vagy alig tudunk a magyarlakta területeken lezajló, 1918–1938 közötti régiófejlesztésről. Ebből a szemszögből vizsgálva a kérdést, feltáratlanok azok az infrastruktúrafejlesztő, felzárkóztató célzatú, központi fontosságú innovációk, pénzügyi befektetések (és működési mechanizmusai, intézményi háttérük), amelyek pl. a villamosenergia-ellátást, a közlekedést és az úthálózatot, a távközlést vagy a postát modernizálták. Érdekes problémaként merül fel a települések, városok fejlődésében oly fontos szerepet játszó közigazgatási (közhivatalok, intézmények), gazdasági-pénzügyi (bankok, szövetkezetek), kereskedelmi-szolgáltató (kisipari üzemek-műhelyek, vállalkozások, egészségügyi szolgáltatás) és kulturális (színház, iskolák, helyi sajtó, egyházak) szerepkörök³² vizsgálata is. Egyszerűen fogalmazva a kérdést: Csehszlovákia gazdaságpolitikájának voltak-e a szlovákiai magyarság szempontjából „pozitív eredményei”?

Melléklet

1. táblázat. A mezőgazdasági szervezetek nemzetiségek szerinti megoszlása 1931-ben

A mez. g. szöv. fajtái	Történelmi tartományok			Szlovákia és Kárpátalja				
	cseh	német	lengyel és vegyes	szlovák	rutén	német	magyar	vegyes
1. Beszerzési és eladási szervezetek								
Raktárszövetkezetek	161	54	–	16	2	–	–	–
Gazdasági beszerz. szervezetek	91	17	2	7	10	1	2	4
Összesen	252	71	2	23	12	1	2	4
2. a) Termel. szervezetek*								
Tejszövetkezetek	219	187	–	39	7	1	7	4
Szövetkezeti szeszfdzék	283	32	–	93	–	5	8	–
Malom- és süt. szervezetek	44	27	–	4	–	–	–	–
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozó, ill. értékesít. szervezetek	21	13	–	16	5	–	–	2
Cikórafeldolgozó szervezetek	32	–	–	–	–	–	–	–
Lentermel. szervezetek	15	12	–	–	–	–	–	1
Szövetkezeti keményít. gyárak	10	1	–	–	–	–	–	–
Állattenyészt. szervezetek	57	46	–	92	2	1	27	3
Egyéb szervezetek	53	12	–	14	2	–	4	1
2. b) Termel. szervezetek								
Mez. gazd., bérl. és telepít. szervezetek	169	32	–	15	1	1	4	1
Összesen	903	362	–	273	17	8	50	12
3. Egyéb szervezetek								
Gépszövetkezetek	173	26	–	7	–	–	–	–
Villamossági szervezetek	1 523	541	7	6	–	–	–	–
Legel. szervezetek	67	28	1	1	1	–	–	–
Erd. szervezetek	99	1	–	19	1	–	3	1
Egyéb szervezetek	13	2	–	2	–	–	–	–
Összesen	1 875	598	8	35	2	–	3	1

* a tagok terményeinek feldolgozására

2. táblázat. A hitelszövetkezetek nemzetiségek szerinti megoszlása 1931-ben

A hitelszövetkezetek fajtái	Történelmi tartományok			Szlovákia és Kárpátalja				
	cseh	német	lengyel és vegyes	szlovák	rutén	német	magyar	vegyes
Raiffeisen-féle	3 079	1 178	70	–	–	–	–	–
Schultze-Delitzsch-féle	1 279	308	5	–	–	–	–	–
Ipari	461	359	–	66	–	–	1	4
„Magyar típusúak”	–	–	–	671	93	55	212	129
Összesen	4 717	1 588	75	737	93	55	213	133

3. táblázat. Az ipari szervezetek nemzetiségek szerinti megoszlása 1931-ben

Az ipari szervezetek fajtái	Történelmi tartományok			Szlovákia és Kárpátalja				
	cseh	német	lengyel és vegyes	szlovák	rutén	német	magyar	vegyes
Beszerzési és eladási szervezet	227	124	–	20	–	–	2	7
Termel. szervezet	656	81	–	54	14	5	11	11
Egyéb szervezet	107	27	6	15	2	–	–	–
Összesen	990	232	6	89	16	5	13	19

4. táblázat. Egyéb szervezetek nemzetiségi megoszlása 1931-ben

A szervezetek fajtái	Történelmi tartományok			Szlovákia és Kárpátalja				
	cseh	német	lengyel és vegyes	szlovák	rutén	német	magyar	vegyes
Fogyasztási szervezetek	531	256	17	557	63	22	293	79
Épít - és lakásszervezetek	1 208	203	13	179	4	4	3	12
Takarékszervezetek	3	-	1	-	-	-	-	-
Egyéb szervezetek	54	32	-	14	1	-	-	-
Összesen	1 796	491	31	750	68	26	296	91

Forrás: Rados 1932, 769.

Felhasznált irodalom

- A csehszlovák történelem kistükre* 1932. Mukačevo–Munkács, 133–134. p.
- A Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga Memoranduma a Népszövetséghez* 1923. Budapest.
- A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938* 1938. Budapest, 83. p.
- A. Gergely András 1997. *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 26–28. p.
- Angyal Béla 2002. *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar párt-politika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 31. p.
- Arató Endre 1977. *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975*. Budapest, Magvető, 81–82., 97–100. p.
- Baranyai Zoltán 1934. *A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve*. Bratislava–Pozsony, 33–34. p.
- Beluszky Pál 1998. A Felvidék városhálózata a 20. század elején. In Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Nyíregyháza, MTA SZSZB Megyei Tudományos Testülete, 449. p.
- Beluszky Pál 2002. A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarországon. In „...ahol a határ elvált.” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota, 9–30. p.
- Berecz Kálmán 1937. A kisebbségi kérdés mai állása. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járásí Közművelődési Testület 1936–37. évi előadássorozatából*. Levice, 14. p.
- Berend T. Iván–Ránki György 1987. *Európa gazdasága a 19. században 1780–1914*. Budapest, Magvető Kiadó, 370–376., 399–411. 413. p.
- Darai Lajos Mihály é. n. A politikai szociológia főbb kérdései. *Szabadpart*, 6. sz. www.kodolanyi.hu/szabadpart/default.htm
- Egyed István 1922. Az elszakított magyarság gazdasági védelme. *Békejog és Békegazdaság*, 1922. április–május, 7–8. füzet, 196., 197. p.
- Eiler Ferenc 1997. A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*, 1997/3–4, <http://www.mtaki.hu/eilerketvilhab.doc>
- Fabricius, Miroslav 1986. Hospodárske problémy Slovenska v povojnovom období 1918–1920. *Ekonomický časopis*, 1986/11, 1007–1008. p.
- Fabricius, Miroslav 1990. *Vývoj názorov na postavenie Slovenska v predmníchovskej republike*. Bratislava, 46–56. p.
- Faltus, Jozef 1961. Nostrifikácia po I. svetovej vojne ako dôležitý nástroj upevnenia českého finančného kapitálu. *Politická ekonomie*, 1961/1, 28–37. p.

- Faltus, Jozef – Průcha, Václav 1969. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, 9–18. p.
- Frič, Milan 1932. *Neutešený hospodársky vývoj na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava, 17–18. p.
- Galántai József 1989. *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Mecenas, 35., 89–91. p.
- Gaucsik István 2002/2003. Gazdaság és hitelszervezet – a szlovákiai magyar bankhelyzet (1918–1923). 1–2. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002/3, 73–96. p., 2003/1., 65–78. p.
- Gaucsik István 2004. A nosztrifikáció és a pénzügyi kérdések rendezése a csehszlovák–magyar gazdasági tárgyalások tükrében (1920–1930). In *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez*. Komárom, Pont Kutatóintézet, 41–70. p.
- Gyurgyík László 1999. *Changes in the Demographic, Settlement, and Social Structure of the Hungarian Minority in (Czecho-)Slovakia between 1918–1938*. Különlenyomat a Teleki László Alapítvány kiadásában. No. 13, Budapest, 38. p.
- Halász Albert 1927. *Felsőmagyarország lakosságának munkával való ellátása a magyar és a cseh uralom alatt*. Budapest, 4. p.
- Hallon, Ludovít 1995. *Industrializácia Slovenska 1918–1938. Rozvoj alebo úpadok?* Bratislava, Veda, 43., 46–47. p.
- Halmosy Dénes 1983. *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 89–93. p.
- Hangel László (szerk.) 1940. *Mit élt át a Felvidék?* Budapest, 79–93. p.
- Jócsik Lajos 1934. Az ipari termelés változásai Szlovenszkon. *Korunk*, 1934/12, 890–899. p.
- Jócsik Lajos 1940. *Idegen ígásban. Húsz év cseh uralom alatt*. Budapest, 33., 36–40. p.
- Jócsik Lajos 1944. *A Közép-Dunamedence közgazdasága*. Budapest, Magyar Élet, 1944, 289–291. p.
- Johnson, Owen 1985. *Slovakia 1918–1938. Education and the making of a nation*. New York, 72. p.
- Kardos Béla 1933. Bányászat és kohóipar Szlovákiában és Ruténiában 1911–1931. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1933/1, 23–25. p.
- Kardos Béla–Artner L. László 1935. A Felvidék ipari népességének alakulása a háború előtt és után. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935/10, 864–878. p.
- Karvaš, Imrich 1933. *Sjednocení výrobných podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Praha, 3–20. p.
- Kováč, Dušan (ed.) *Kronika Slovenska*. 2. zväzok. Praha, 180. p.
- Lacina, Vlastislav 1984. Hospodárska politika české buržoázie a vznik Československé republiky. *Československý časopis historický*, 1984/5, 668–692. p.
- Lacina, Vlastislav 1990. *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha, Academia, 11–56. p.
- Lacina, Vlastislav 1990. Úloha hospodářské politiky při vytváření nové československé ekonomiky (1918–1923). In *Politický systém a státní politika v prvních letech Československé republiky (1918–1923)*. Praha, Historický ústav ČSAV, 65–66. p.
- Lacina, Vlastislav 2000. *Zlatá léta československého hospodářství (1918–1929)*. Praha, Historický ústav AV ČR, 202., 210. p.
- Lacina, Vlastislav – Slezák, Lubomír 1994. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha, Historický ústav AV ČR.
- Lipták, Lubomír 1994. Szlovákia geopolitikai helyzete 1918 és 1938 között. In *Szlovákok az európai történelemben*. Budapest, Közép-európai Intézet–Teleki László Alapítvány, 77–78. p.
- Loisch János (szerk.) 1926. *A Szepesség: Emlékkönyv a „Szepesi Egyesületek Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára*. Budapest, 187–202. p.
- Ludwig Aurél 1937. A magyarság gyakorlati feladatai. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járásí Közművelődési Testület 1936–37. évi előadássorozatából*. Levice, 124–125. p.

- Magyar Diákszemle*, 1930. június–szeptember, 3–4. sz., 64. p.
- Magyar Kisebbség*, 1925. április 15., 8. sz., 307–310. p.
- Magyar Kisebbség*, 1925. április 15., 8. sz., 311. p.
- Magyar Kisebbség*, 1926. december 1., 23. sz., 887. p.
- Magyar Statisztikai Szemle*, 1923/7–8., 291., 300–301. p.
- Masaryk, Tomáš Garrigue 1991. *Demokrácia, nemzetiség. Gondolatok a kisebbségi kérdésről és az antiszemizmusról*. Budapest–Pozsony, 129–130., 158. p.
- Mészáros Hugó 1936. *Národný majetok Slovenska*. Bratislava, 52., 60. p.
- Palotás Emil 2003. *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest, Osiris, 265–270. p.
- Pénzügyi Szemle*, 1919. november 5., 1. sz., 1. p.
- Polnisch Artúr 1925. *A Szepesség termelési tényezői*. Levoča–Lőcse, 37–83. p.
- Polyánszky Zoltán 1939. A felvidéki magyarság gazdasági helyzete. In Csatár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, 151–166. p.
- Popély Gyula 1995. *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 44–47. p.
- Popély Gyula 1999. Keleti Svájc? Csehszlovákia magyarságpolitikája 1918–1938. In Bárdi Nándor (szerk.): *Források és stratégiák. A II. összehasonlító magyar kisebbségtörténeti szimpózium előadásai. Székelyudvarhely, 1997. augusztus 21–22*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 16–17., 19–20., 24. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1922. augusztus 29., 73. sz., 3. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. május 6., 103. sz., 3–4. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. február 20., 40. sz., 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. február 24., 44. sz., 2–3. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. január 10., 6. sz., 7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. február 10., 34. sz., 6. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. február 12., 35. sz., 6–7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. január 23., 19. sz., 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. január 24., 20. sz., 7. p.
- Průcha, Václav 1974. *Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí*. Bratislava, 78., 84. p.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého* 1920. Praha, 65–267. p.
- Slovenský biografický slovník* 1989. 3. zväzok. Martin, Matica slovenská, 46. p.
- Szarka László 1998. *Duna-táji dilemmák*. Budapest, Ister, 132., 298–303. p.
- Székely Pál 1936. Csehszlovákia nyugati és keleti része – számokban. *Korunk*, 1936/5, 598. p.
- Tarján Ödön 1930. *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából*. Különnyomat a *Prágai Magyar Hírlap* 1930. évi 33., 35., 37., 39., 41., 43., 45. és 47. számaiból. Prága, 7–8. p.
- Tarján Ödön 1934. *Der Weg der Tschechoslowakei und die ungarische Minderheit*. Budapest.
- Taubinger István 1939. A visszatért Felvidék mai gazdasági helyzete. In Csatár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, 261–272. p.
- Teichová, Alice 1988. *Wirtschaftsgeschichte der Tschechoslowakei 1918–1980*. Wien–Köln–Graz, 62–68. p.
- Vadkerty Katalin 1993. A Csehszlovák Köztársaság gazdaságtörténete (1918–1938). In Gyurgyík és tsai (szerk.): *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 175–215. p.
- Žadanský, Juraj 2001. Priemysel, domácka výroba a trhové vzťahy na Zakarpatsku v rokoch 1919–1938. *Historica carpatica*, 2001/31–32, 89–108. p.
- Zsolt László 1932. A gyarmati és osztálykizsákmányolás Szlovénzkön. In *A Sarló jegyében. Az újarcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1932-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga*. Pozsony, 28–30. p.

Jegyzetek

1. Az elektronikus változatot használtam (<http://www.mtaki.hu/eilerketvilhab.doc>). Az idézetet lásd uo. Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés aláírására Saint-Germain en Laye-ban 1919. szeptember 10-én került sor, 1920. július 16-án lépett hatályba (Halmosy 1983, 89–93; a szöveget közli még Szarka 1998, 298–303; vö. Galántai 1989, 89–91; Popély 1995, 44–47).
2. Az 1930-as adatok szerint a nemzetiségek (németek, magyarok, ukránok, zsidók, lengyelek, románok) aránya a többségi cseh és szlovák nemzethez viszonyítva 34,6%-ot ért el (Galántai 1989, 35).
Az 1921-es csehszlovák népszámlálás 657 646 magyart mutatott ki, az összlakosság 5,06%-át (Gyurgyík 1999, 38).
A magyarság foglalkoztatási aránya kedvezőtlen volt. Döntő többségük (62,47%) a mezőgazdaságban helyezkedett el. Az iparban és a kézműiparban 16,12%, a kereskedelemben és a pénzügyben 6,40% dolgozott. A szabadfoglalkozásúak 10,48%-ot, az állami hivatalokban és a hadseregben dolgozók 4,53%-ot tettek ki (Angyal 2002, 31).
3. Például Tomáš Garrigue Masaryk a nemzetiségi kérdések egyediségét hangsúlyozva sablonmentes politikai kezelésükről értekezett (Masaryk 1991, 129–130, 158), míg Kamil Krofta véleménye a cseh nemzeti küldetésutadatot fejezte ki: „Sem a nemzetiségi kérdés, sem a vallási kérdés oldaláról nem fenyegeti [...] a Csehszlovák Köztársaságot valami komoly veszedelem, s mivel szociális és gazdasági viszonyai egészséges alapon nyugosznak, [...] a hallatlan arányú gazdasági, valamint szociális és politikai válságnak mai korszakában is nyugodtan nézhet további [...] szerencsés és dicsőséges jövője elé” (*A csehszlovák... 1932*, 133–134).
4. A szerződés első fejezetének 7. cikke a foglalkozások és iparok gyakorlásának egyenlőségét és „bármely nyelv” szabad használatát rögzítette az üzleti forgalomban. A 8. cikk kitért az állampolgári jogegyenlőségre, lehetővé tette a faji, vallási és nyelvi kisebbségeknek kulturális és szociális intézmények alapítását, fenntartását, igazgatását és felügyeletét, valamint azokban az anyanyelv használatát. A 9. cikk az állami költségvetésből való részesedés jogát tartalmazta (de csak nevelési, vallási és jótékonyági célokat rögzített) (Baranyai 1934, 33–34)
Ezen részjogok birtoklásának akadályoztatását és a kisebbségek védelmét szolgáló „kiváltságos törvények” hiányát Ludwig Aurél a diszkriminatív kisebbségpolitika számlájára írta: „A modern kisebbségi elnyomás azonban a sajátos kulturális fejlődés lehetősége látzatának megőrzése mellett az élet legfontosabb tényezőjét, a gazdasági alapot semmisíti meg” (*Magyar Diákszemle* 1930. június–szeptember; vö. még Ludwig 1937, 124–125).
5. A 132. §-hoz hiányzott a végrehajtási rendelet, amely megakadályozta a magyarság arányos részesedését a költségvetésből (Tarján 1930, 7–8).
Tarján a hivatkozott dolgozatát beépítette a külföldi nyilvánosságnak szánt Csehszlovákia elemzésébe is (Tarján 1934, a 132. §-ra lásd 37–38. p.).
6. Az 1924. évi három fő érvet tartalmazott: 1. a kisebbségi személyeket kizárták a reform végrehajtásából; 2. állami különbségtétel létezett a többségi és a kisebbségi területek között, a kormány a nemzetiségi vidékeken „kényszereladáshoz és kolonizációhoz folyamodott”; 3. a kisebbségeket kizárták a „földből való részesedéséből” (Tarján 1934, 274; részletesebben tárgyalja *Magyar Kisebbség* 1925. április 15.; lásd még Popély 1995, 126–127).
7. A Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga a külföldi közvélemény felé közvetítette a kisebbségi sérelmeket és követeléseket (tevékenységével foglalkozik Angyal 2002, 96; újbóli megalakulására lásd *Prágai Magyar Hírlap* 1923. február 20.; végleges megalakítására lásd *Magyar Kisebbség* 1925. április 15.; vö. Jaross előadását [Hangel 1940, 79–89]).
8. A szlovákiai magyar és német bankok számára az 1920-as évek egyik legnagyobb gondját a magyar hadikölcsönök Csehszlovákia általi elismerése és a veszteségek részleges kompenzálása jelentette. Előnytelen rendezésükre 1924-ben került sor. A koronajáradékok a magyarországi (osztrák–magyar koronában történő) követelések között szere-

peltek, ezek jelentős hányadát alkották. A kérdés rendezéséről 1921–1923 között a szlovákiai magyar és a német pénzüzetek egyesülete folytatott egyeztetéseket a budapesti bankok egyesületével. Ezek a csehszlovák–magyar gazdasági tárgyalások menetébe ágyazódtak (lásd Gaucsik 2004, 41–70).

9. Tarján Ödön a szlovákiai magyar gazdaságpolitikai elképzelések megfogalmazóinak egyik elfelejtett és kellőképpen nem értékelt képviselője. Cikkeinek és a magyar kisebbség gazdasági helyzetével foglalkozó (a köztudatból kihullott) munkáinak a feldolgozására még nem került sor (hagyatéka is valahol kallódik). Életútját, vállalkozói és politikusi pályaképét nem ismerjük kellő mértékben. Az 1904-ben alakult Első Losonci Mezőgazdasági Gépgyár (társ)tulajdonosa, 1913 után az egyik igazgatója. A Losonci Takaré- és Hitelbank felügyelőbizottságának tagja. Az 1910-es és az 1920-as évek folyamán Losoncon több ipari üzem részvényese és igazgatósági tagja (Losonci Házépítő Rt., Felsőmagyarországi Táblaüveggyár Rt.). Az 1921. szeptember 18-án alakult Magyar Jogpárt egyik vezetője, amely a városi, liberális zsidóságot tömörítette. 1925-ben a párt a kisgazdákhoz csatlakozott. A *Prágai Magyar Hírlap* szindikátusának egyik fontos ügyintézője volt. Az 1930-as évek elején költözött át Magyarországra.
10. A gravaminális értékelések élesen bírálták a kisebbségek státusát sértő csehszlovák kurzust. Szüllő Géza egyik képviselői beszédében a kormány magyarelles politikáját jellemezte: „A harc velünk szemben három irányban folyik: politikai, gazdasági és kulturális irányban. A kulturális harc velünk szemben az: gyengíteni a hitéletet, terjeszteni a racionalizmust, elvenni iskoláinkat, művelődésünk lehetőségeit, intelligenciánkat gyengévé tenni. A gazdasági harc pedig az, hogy bennünket anyagilag legyöngítsenek a birtokbavételek által, ellenálló erőnket így megtörik és szolgálalelküvé süllyesszenek” (*Magyar Kisebbség*, 1926. december 1.).
11. Berecz Kálmán erről a következőképpen ír: „Ez [...] [mármint a nemzetiségi kérdés belső, törvényi megoldása, a szerző megj.] különben sem volna rendezése a problémának, már azért sem, mivel az államok előnyben lévén a kisebbségekkel szemben, nem nyújtanák azt a maximumot, ami a kisebbségek szabad politikai, gazdasági és kulturális fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges volna. A kisebbségek mai gazdasági függősége és kiszolgáltatottsága ugyanis az esetleges kulturális engedményeket teljesen illuzórikussá tenné, márpedig gazdasági életlehetőség nélkül nincs kulturális életlehetőség sem. A kisebbségi kérdés nem csak a jog és etika kérdése, hanem tulajdonkép[p]en szociális kérdés is, amely a legszorosabb összefüggésben van a gazdasági kérdésekkel [...] a kérdés megoldása csak akkor lehetséges, ha adva vannak gazdasági előfeltételei. Mivel azonban a mai viszonyok között teljes lehetetlenség, hogy azokról a politikai és gazdasági előnyökről, amiket a kisebbségi adottságok a többségnek nyújtanak, az önkéntesen lemondjon, vagyis ténylegesen és nem csak formailag egyenjogosítsa [sic!] a kisebbségeket, ki van zárva annak lehetősége, hogy a kérdés a mai viszonyok mellett véglegesen megoldást nyerjen” (Berecz 1937, 14).
12. Schmidt Imre, a magyar bankkegyesületi tevékenység egyik vezéralakja szerint „minden politikai kérdés végeredményben gazdasági kérdés is [volt]” (*Pénzügyi Szemle* 1919. november 5.).
13. A gazdaságpolitika az egyik legkedveltebb témája a cseh gazdaságtörténet-írásnak. Több munka részletesen foglalkozik szervezeti kereteivel, a meghatározó érdekcsoportok elképzeléseivel, az egyes termelési ágazatokra gyakorolt befolyásukkal. Az 1990-es években született munkák – szemben a marxista történetírói szemlélettel, amely a működési mechanizmusokat az osztályok közötti ellentétek és feszültségek függvényében vizsgálta – a pozitív(abb) elemekre (törvények, intézmények, vállalkozói réteg, az állam szerepvállalása) fektetik a hangsúlyt. Általában azonban elmondható, hogy a szerzői megközelítésekben (legfőképpen 1993 után) a szlovákiai vonatkozások teljesen háttérbe szorulnak, vagy periferikusan jelennek meg. Ebben a fejezetben vázlatosan csak néhány problémakört mutatok be – a továbbiakban érintőlegesen olyan, a két világháború közötti szlovák munkákra is támaszkodva –, amelyeknek az érvrendszerét, tényanyagát

a korabeli magyar feldolgozások is hasznosították. A gazdaságpolitikával részletesen foglalkozik a Lacina – Slezák szerzőpáros (1994).

Egyik munkájában Vlastislav Lacina (2000, 202–210) vázlatosan összegezte a csehszlovák gazdaságpolitika eredményeit, azonban megállapításai éppen Szlovákia tekintetében több kérdést is felvetnek (a csehszlovák–magyar kereskedelmi kapcsolatok stagnálása, a befektetések elégtelen volta, a pénzügy szanálásának sikertelensége), amelyekkel nem foglalkozik.

14. 1913-ban a későbbi Szlovákia területén 817 gyár volt, 98 238 munkással. Az összes magyarországi gyári termelés 18,6%-a került Csehszlovákiához (*Magyar Statisztikai Szemle* 1923, 7–8. sz.; lásd még Faltus – Průcha 1969, 9–18; Johnson 1985, 72).

5. táblázat. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása a Csehszlovákiának juttatott területen (1910-es magyarországi adatok)

Gazdasági ágazatok	Az egyes ágazatokhoz tartozók száma	Arányuk az egész országhoz (Magyar Királyság) képest	Arányszámokban
stermelés	2 271 871	16,9	63,5
Bányászat	42 095	19,6	1,2
Ipar	600 965	17,9	16,8
Kereskedelem	117 266	16,2	3,3
Közlekedés	109 426	17,4	3,1
Közfoglalkoztatás és szabadfogl.	107 367	15,6	3,0
Házicseléd	73 951	17,2	2,1
Egyéb [a 'k. m. n. napsz.' kategóriával együtt]	252 744	37,5	7,0

Forrás: *Magyar Statisztikai Szemle* 1923, 7–8. sz., 291. p.

Az 1921. évi csehszlovák adatfelvétel hasonló tendenciát mutat: Csehországban az iparban dolgozók aránya 40%, a mezőgazdaságban 32%; Szlovákiában az ipari szférában csak 17% helyezkedett el, míg a mezőgazdaságban 61% (Průcha 1985, 79).

A gazdasági ágazatokra vonatkozóan általános képet ad Vadkerty (1993, 175–215); Kárpátalja gazdasági helyzetére Žadanský (2001, 89–108); a legújabb magyar áttekinzésre lásd Palotás (2003, 265–270).

15. A cseh történelmi tartományok gazdasága a 19. század első felétől fokozatosan épült ki. Ez a korai iparosodás ugyan nem eredményezett egy nyugat-európai szintű áttörést, de a Habsburg Birodalom önellátásának és az államon belüli területi munkamegosztásnak új alapjait és lehetőségeit jelentette (nyugati iparosodó és keleti agrártermelő vidékek egymást kiegészítő kapcsolatai). Az egyes ágazatok közötti „kölcsonhatások” formáltak ki az első világháború előtti évtizedre tehető gazdasági fejlődést, a korábbi fejlődési fázisnak a megerősödését, amely főleg a könnyűipar (elsősorban a textilipar) és a nehézipar (vas- és gépipar) látványos előretörésében mutatkozott (Berend–Ránki 1987, 370–376, 399–400; az egyes gazdasági ágazatokra lásd uo. 400–411).

A Monarchia világháború előtti ipari termelésének $\frac{3}{4}$ -ét az osztrák és a cseh tartományok állították elő. Cseh- és Morvaországban, illetve Sziléziában – az 1910-es adatok alapján – kedvezőbb volt a foglalkoztatási struktúra is. A mezőgazdaságban a népesség 34,2%-a, az iparban, kereskedelemben és szállításban 51,5% dolgozott. Magyarországon ezzel szemben (Horvátország nélkül) az agrárszférára 64,5%, az iparra 23,4% jutott (vö. Berend–Ránki 1987, 413).

Csehország és a későbbi Szlovákia területének 1918 előtti gazdasági fejlődésével részletesen foglalkozik Lacina (1990, 11–56).

16. Szlovákia „Felső-Magyarország bizonytalan földrajzi fogalmából jött létre” (Lipták 1994, 78). Gazdasága gyakorlatilag mesterséges-adminisztratív úton alakult ki, követve az államjogi és politikai változásokat (Hallon, 1995, 43).
17. A legbefolyásosabb a Nagyparosok Szövetsége (Ústředný svaz československých průmyslníků) volt. Jelentős szerepet játszott a Cseh Bankok Egyesülete (Svaz česko-

- slovenských bank) és a Takarékpénztárak Szervezete (Svaz československých spořitel-
len), valamint egyéb ipari és mezőgazdasági csoportok is.
18. Ezeken kívül a technikai fejlesztést támogatta és a termelés racionalizálásának finan-
szírozását végezte (Lacina 2002, 93). A nosztrifikálás a cseh és a szlovák gazdasági na-
cionalizmus egyik megnyilvánulása volt. Az ipari, kereskedelmi és közlekedési vállalat-
ok, valamint a bankok részvényei „többségi” tulajdonba kerültek, ennek eredményekép-
pen a szervezeti tulajdonviszonyok megváltoztak. A repatriálás a részvények honosítá-
sát, cseh és szlovák tulajdonba vételét jelentette (a bankszektorra lásd Gaucsík 2002,
73–96; 2003, 65–78). Vlastislav Lacina részletesen taglalja a nosztrifikáció céljait és
eredményeit, a repatriálást és a földreform során bekövetkezett tőkemozgásokat
(Lacina 1990, 102–129; vö. még Faltus 1961, 28–37).
  19. 1919-ben jött létre az ún. Unifikációs Minisztérium (Ministerstvo pre zjednotenie zákon-
odárstva a organizácie správnej), de csak formális munkát végzett. A Teljhatalmú Minisz-
térium (Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska) jogosítványait a cseh kor-
mány fokozatosan felszámolta, osztályaiból a minisztériumok kihelyezett részlegei ala-
kultak meg. Ezek közül az ipari-kereskedelmi részleg (Slovenské oddelenie ministerstva
priemyslu a obchodu) bírt nagyobb jelentőséggel (Fabricius 1986, 1007–1008).
  20. Az ipari érdekvédelmet az Ústredné združenie slovenského priemyslu képviselte. A szö-
vetség első formációja 1920-ban a Gyáriparosok Országos Szövetsége négy egykori fel-
vidéki főkjának (Pozsony, Losonc, Kassa, Igló) csatlakozásával jött létre. Az ipari fejlő-
dés (igencsak árnyalt) kisebbségi magyar elemzésére lásd Jócsik (1934, 890–899), a
Nógrád megyei viszonyokra pl. *Prágai Magyar Hírlap* (1922. augusztus 29.).
  21. A keresztényszocialista vagy a kiscgazda politikai platformok világosan látták a háború
utáni válság által determinált, a magyar iparvédő politika védelmében fejlesztett felvidé-
ki-szlovákiai üzemek problémáinak okait, és a többi ágazatokra gyakorolt negatív hatá-
sait. Vö. Körömendy-Ékes Lajos beszámolóját (*Prágai Magyar Hírlap* 1923. február 24.)
vagy Telek A. Lászlónak a kisiparosság sérelmeit bemutató előadását (*Prágai Magyar
Hírlap* 1923. január 10.).
A *Prágai Magyar Hírlap* vezércikke szerint „azok az állapotok, amelyek a köztársaságnak
egész, s fokozott mértékben Szlovenszkó és Ruszinszkó gazdasági mechanizmusát már
nem is válságba, hanem az elpusztulás felé sodorták, mindezt nemcsak az általános vil-
lágkrízis idézte elő, hanem igen nagy mértékben előmozdította a kormányzat helytelen,
kapkodó gazdasági politikája [...] Ennek a kormányzatnak pénzügyi és gazdasági politi-
kája a bosszú és a nemzeti sovínizmus jegyében indult útnak” (1923. február 8., 30.
sz., 1. p.; vö. Arató 1977, 97–100).
  22. Frič Milan arra a következtetésre jutott, hogy Szlovákia elszegényedését a kedvezőtlen
gazdaságpolitika okozta (Frič 1932, 17–18). Mészáros Hugó ugyanazt az időszakot vizs-
gálva mérsékeltebb véleményt fogalmazott meg (Mészáros 1936, 52, 60).
  23. Karvaš, Imrich (1903–1981), nemzetgazdász. Az 1930-as években kibontakozó, Szlová-
kia gazdasági fejlesztését szorgalmazó szlovák regionalizmus egyik jelentős képviselője.
Az 1931–1938 között működő Nemzetgazdasági Intézet (Národohospodársky ústav pre
Slovensko a Podkarpatskú Rus) főtítkára (*Slovenský... 1989, 3:46; Kováč 1999, 2:180*).
  24. Konceptiójában a szlovákiai iparválság okai két összetevő kombinációból eredtek: 1.
közös problémák a szomszédos országokkal (a békegazdaságra való átállás nehézsé-
gei, az 1923-as csehszlovák pénzreform, új vámhatárok és a régi piacok elvesztése); 2.
Szlovákia egyedi problémái (szerkezetiek: az állami támogatás és intervenció hiánya, tő-
keszegény vállalatok, elégtelen közlekedéspolitikai; a csehszlovák gazdaságpolitika ha-
tásaiaként: diszkriminatív vasútpolitika, a gazdasági liberalizmus letűnésével az állami
dotációk megszűnése és a Tanácsköztársaság katonai támadása következtében kelet-
kezett anyagi károk) (Karvaš 1933, 37–39).
- Az ipar teljesítménycsökkenése (hanyatlása) a gyors betagolódás, a tervnélküliség és a
háború utáni válság következtében keletkezett (Karvaš 1933, 56). A mezőgazdaságban

- a földreform okozott alapvető szerkezeti változásokat (kis- és középbirtokok növekedése, telepítések) (Karvaš 1933, 29–30)
25. Az iparrombolás kifejezés az 1920-as évek elejétől, a szlovákiai ipar elhúzódo válság-időszakában került a közbeszédbe. Ideológiai-politikai tartalmat – nemcsak a szlovák, hanem a kisebbségi magyar pártpolitikában is – a cseh iparpolitika kritikájaként kapott. A csehszlovák gazdaságpolitika bírálataként az 1938 utáni magyar összefoglalásokban is felbukkant (vö. pl. Székely 1936, 598; Polyánszky 1939, 151–166; Taubinger 1939, 261–272; Jócsik 1940, 36–40; Jócsik 1944, 289–291). A kifejezést Arató Endre – az alapkutatásokat teljesen mellőzve – a korszakra jellemző eredeti jelentésében használja (Arató 1977, 81–82). Szarka László szerint a cseh iparral folytatott konkurenciaharc során morzsolódott le a szlovákiai ipar (Szarka 1998, 132). A mai szlovák gazdaságtörténet-írást árnyaltabban ítéli meg a jelenséget. Hallon Ludovít a változásokat nem tekinti ipartalanításnak, hanem az ipar belső szerkezeti változásainak (Hallon 1995, 92). Érdekes adalékokkal szolgál egy nagyrégió közgazdasági viszonyaira Polnisch Atrúr (Polnisch 1925, 37–83; ennek részletét lásd Loisch 1926, 187–202).
  26. Számításuk szerint a felvidéki régió a magyarországi iparfejlesztés súlypontja volt. 1881 és 1914 között a magyar állam ipartámogatásra 16,2 millió koronát (az összes befektetés 33,6%-a), a textiliparra 9,5 millió koronát (az összes befektetés 39,8%-a) fordított. A pontos és részletes gazdaságstatisztikai felmérés nehézségeire is rámutattak: „Az új állam megalakulása óta másfél évtized telt el és fontos lenne a felvidéki ipar elváltozásainak főbb vonalait iparágankint és vidékek szerint is megállapítani. Sajnos azonban többféle nehézséggel állunk szemben, amelyek részben a szeszélyes területváltozás, részben a statisztikai módszerek megváltozásának, illetve egyes háború utáni különleges statisztikai felvételeknek, egyszóval a folytonosság hiányának következményei” (Kardos–Artner 1935, 873; vö. még Halász 1927, 4; Kardos 1933, 23–25).
  27. A gazdaságpolitika egyes elemeinek bírálatára lásd még Tarján előadását az ipari válságról (*Prágai Magyar Hírlap* 1923. május 6.) és Törköly József képviselői beszédét (Hangel 1940, 89–93).
  28. Az állásfoglalás a következőképpen hangzott: „A Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Vezérő- és Közös Bizottsága egyhangúlag hozott határozatával tiltakozik a kormány pénzügyi és gazdasági politikája ellen és rámutat arra a tényre, hogy az államháztartásban nem érvényesülnek a takarékoság elvei, amiből kifolyóan már ezidőszert [sic!] is elviselhetetlen közterhek hárulnak a lakosságra. Miután a csehszlovák köztársaságban a meghonosított parlamentarizmus az ellenzéket a kormányzás és törvényalkotásban való közreműködésből kizárja, a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Vezérő- és Közös Bizottsága a felelősséget a mai állapotok felidézéséért: a kormányra és a kormányt támogató pártokra hárítja. Tiltakozik utólag a köztársaság érdekeit sértő imperialisztikus törekvések ellen, melyeknek súlyos következményeit a mai rendszer elsősorban Szlovenszkó és Ruszinszkó lakosságára hárítja. A Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Vezérő- és Közös Bizottsága követeli a kormánytól Szlovenszkó gazdasági érdekeinek a történelmi országokkal szemben való megvédését és a közteherviselés terén eddig tapasztalt igazságtalanságok azonnal való megszüntetését.
Amennyiben a kormány eddigi szokásához híven a Szövetkezett Ellenzéki Pártok mögött tömörült népek sérelmeit nem orvosolná, úgy a Vezérő- és Közös Bizottság fentartja a jogot, hogy a reá bízott érdekeket alkalmas időben és a legmegfelelőbbnek látszó eszközökkel megvédelmezze” (*Prágai Magyar Hírlap* 1924. február 12., 35. sz., 6–7. p.)
  29. Tarján pontatlanul hivatkozik a törvényekre, néhányat fel sem sorol. Tévesen 1927-re teszi megalkotásukat.
  30. A belső gyarmatosítás fogalmának ideológiai szempontú használata már a két világháború közötti szlovákiai magyar értékelésekben felbukkant. Baloldali interpretációjára lásd Zsolt (1932, 28–30). Az 1938 utáni összegző igényű áttekintésekben is erőteljesen jelentkezett (vö. *A felvidéki...* 1938, 83; Polyánszky 1939, 156–161; Jócsik 1940, 33).

31. Az ő megfogalmazásában a regionalista program „egyfajta új osztályharc módszere a belső gyarmatosítás és intenzív modernizálás ellen, amelyben a társadalmi követelések a tájegységi igényeken keresztül fejeznek ki osztály-, réteg-, és csoportérdekeket” (A. Gergely 1997, 28.). Szarka László szerint a lokálpatriotizmus új minőségű, fontos társadalomlélektani tényezőként szereplő neoregionalizmussá válik (Szarka 1998, 157).
32. Ezeket a városfejlesztő funkciókat Beluszky Pál különböztette meg az egyik tanulmányában (Beluszky 1998, 449).

István Gaucsík

Setting economic organisations and protection of interests

Economic organisations of Hungarians living in Czechoslovakia between the two World Wars

The study discusses three such thematic parts that follow organisational and institutional line. In the introduction the author analyses the economic situation of Hungarians living in Czechoslovakia from the point of view of legal gaps, through the legal gaps in economic rights, insufficiencies of internal state securities and external minority protection. Later the study deals with the economic injuries included in the agenda of opposing Hungarian parties, possible solutions, strengthening of saved structures of „economic self-organisation“, and/or new structures, as well. The study introduces the impacts of the Czechoslovak economic policy (that has an immense role in establishing institutes and reforming organisation of the monarchy) through opinions of Hungarians living in Slovakia, while it intends to clear some of the contemporary concepts that appeared in works after 1989. Finally - applying the Weber concept of organisation - the author tries to designate the stages of economic interest protection of the minority and its forming organisations. The approaches that have been introduced up to now placed political and cultural right protection to the front, while when examining economic issues these were set to the background. The so-called professionally-led structures (regional level economic associations, co-operatives, and the trade-companies that have not been examined in literature at all) belong to the third thematic group. The mutual character of the introduced organisation types (economic associations, co-operatives, trade-companies) is that their antecedents, operational and leadership bases stem from the times before the change of state system. When Czechoslovakia was formed they had to adjust to the new legal environment and changed economic-power relations. Their adjustment took place in the period when the Czechoslovak economic nationalism strengthened, when economic politics led by the majority set the goal of establishing a uniform national economic policy and institution system.

The co-operative movement was characterised by regional and type-like shabbiness (Southern Slovakia is the central territory, excess of consumption co-operatives) and lack of autonomic centres. The trade companies were burdened by problems of structural changes (for example lack of capital). Politics supported mainly economic organisations that were formed by owners, since entirely new structures were to be created.